

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

som brukar stå lågt i kurs hos tyska forskare, uppskattas högt av Browning, likaså Spee och Catharina Regina von Griffenberg. Angelus Silesius står enligt honom inte tillbaka för Herbert, Crashaw och Vaughan. Den verkliga favoriten är emellertid Johann Christian Günther, som fått sig tilldelad en hel liten monografi, 60 av bokens 240 sidor, full av ny och betydande forskning. Günther framstår genom det nära förhållandet mellan liv och dikt som en föregångare till Goethe. En svensk läsare erinrar sig här, att Günther är samtida med Frese, som i vår litteraturhistoria spelar en liknande roll, fast hans inspiration huvudsakligen är religiös, medan Günthers är erotisk.

Browning uppskattar dock även kunnandet, konstskickligheten. Hofmannswaldau står sig därför, trots mondäniteten, mycket bra. Brownings värderingar är alltigenom nyanserade och bestämda av en klar vilja att förstå den tyska lyrikens speciella förutsättningar och egenart. Som exempel på hans bedömningar kan anföras det han säger om Gryphius. Denne är, säger han, visserligen den tyska barocklyrikens centralfigur men ej dess summa, då hans register är synnerligen begränsat. Gryphius har inte den lust för livet och det intresse för människan som behövs för en mer mångsidig framställning av det mänskliga livet.

Brownings bok är, synes det mig, genom att den nalkats den tyska barocklyriken utifrån och genom sin säkra värdering den bästa introduktion en svensk läsare kan finna. Man skulle önska att den översattes till svenska. En riklig bibliografi, i den tyska utgåvan kompletterad med de senaste årens forskning, gör bokens värde ännu större.

Bernt Olsson

Ingrid och Sverker Ek: *Kellgren. Skalden och kulturkämpan. D. 2. Hans utveckling efter segern med Gustaf Wasa 1786*. Natur och Kultur. Sthlm 1980.

Första delen av den stora monografi över Johan Henrik Kellgren som nu fullbordats, utkom redan 1965. På titelbladet stod då som författare endast Sverker Ek, men ett förord meddelade, att hans hustru, fil. mag. Ingrid Ek, medverkat vid bokens tillkomst. Senare delen, som trycktes 1980 men distribuerades först 1981, året för professor Eks bortgång vid mycket hög ålder, bär däremot på sitt titelblad båda makarnas namn.

Redan 1965 framstod ju den då utgivna volymen som ett imponerande resultat av Sverker Eks ihärdiga och djupt engagerade Kellgrensstudium under mer än ett halvsekel. För en recensent 1981 blir tidsperspektivet än mer påfallande. Sverker Eks aktiva intresse för Kellgren sträckte sig tillbaka till den modernare svenska litteraturhistoriens tidiga år i början på seklet. I Samlaren 1907, tr. 1908, publicerades »Bidrag till kännedomen om Kellgrens kritiska verksamhet i Stockholms-Posten från och med år 1790», ett seminariearbete från någon av författarens första terminer som student vid Göteborgs högskola. Ett par år senare, 1910, följde en studie över Kellgrens sista diktning. Ek började alltså i tjuogaårsåldern utforska just den 1790-talets Kellgren – den mogna diktaren och kulturpersonligheten – som han sju decennier senare till sist skulle ägna en bred och sammanfattande behandling. Under mellanliggande år följde ju en rad studier över skalden, bl. a. uppslagsrika inlägg i debatten kring den roman-

tiskt stämde diktningen mot 1780-talets slut. Samtidigt stod Sverker Ek under femtio år som en av redaktörerna för Svenska Vitterhetssamfundets upplaga av Kellgrens skrifter med dess svit av tätttryckta, lärda kommentarhäften. Även annan gustaviansk diktning blev föremål för hans forskning, och man erinrar sig hans stora avsnitt om epoken i Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Den andra delen av Kellgrensmonografien är – liksom redan den första – byggd på en livslång och personligt levande förtrogenhet med ämnet.

De sexhundra sidor som nu ägnats Kellgrens nio sista år – från våren 1786 till våren 1795 – ger också en bred och detaljerad redogörelse för diktarens liv och mångsidiga verksamhet, där även bakgrundsteckningen i hög grad kommer till sin rätt. Rikedomen på associationer och referenser är slående. Problemdiskussion och dokumentation återfinns eljest huvudsakligen i en omfattande, dock mestadels kort hållen notapparat i slutet av volymen. Av ett förord framgår att författarna bl. a. sett som sitt syfte att söka direkt och engagerande förmedla Kellgrens insatser, idéer och livssyn till en »aktualitetskrävande nutidspublik».

Arbetets första band hade som ett av sina genomgående motiv den unge skaldens anknytning till och samarbete med Gustaf III och ledde fram till uppförandet av deras gemensamma verk Gustaf Wasa i januari 1786. Andra delen börjar med Kellgrens kallelse två månader senare att inträda i den då stiftade Svenska akademien, en markering av hans uppnådda ställning, men belyser sedan bl. a. hur diktaren kommer att avlägsna sig från monarken och finna sin väg i sekelslutets borgerliga kulturvärld.

Med något av den målande utförlighet som kan sägas karakterisera hela verket, skildras alltså i det första av volymens nio mäktiga kapitel »Kellgrens aktiva år i Svenska akademien». Intressant belyses här bl. a. diktarens språkvetenskapliga orientering och hans insatser i akademins arbete för svensk ortografi och för en svensk ordbok. Redan i slutet av detta kapitel berörs så en incident i Kellgrens fjärmande från kungen: skaldens vägran att på anmaning författa »ett skaldestycke över ämnet Svenska Bergverken», en vägran han motiverar med en markant formulerad självkarakteristik: »Jag har någon gång sökt uttrycka, med framgång eller ej, hvad jag *tänkt* eller *känt*, men ej att tekna hvad jag *sett*. Naturen har ej gifvit mig hvarken hand eller öga.»

Känslans växande betydelse är ett inslag i följande kapitel, »Lyriskt genombrott – stegrad musikalisk expressivitet», en i sin uppslagsrikedom och kringssyn mycket fånglande om inte alltid så lättöverskådlig framställning av Kellgrens rent poetiska verksamhet och utveckling kring 1787. Den lyriska stilen, den metriskas frigörelsen blir föremål för detaljerad analys, inte minst vid granskningen av skaldens självständiga gestaltning av den av kungen skisserade dramatiska texten »Gustaf Adolph och Ebba Brahe». Här gör sig ju impulser från Johannes Ewald gällande. I övrigt understryks Rousseaus betydelse, liksom den roll en av Kellgrens nära vänner, den gustavianska epokens fine kompositör J. M. Kraus, spelat som förmedlare inte bara av tidens stora musik utan även av samtida europeiskt kulturliv överhuvud.

Kring samma år kretsar följande kapitel: »Pro sensu communi-striden 1787 – kulminerande i samhällssatiren Man äger ej snille för det man är galen». Det formar sig till

en mycket utförlig framställning av den laddade konflikten, dess bakgrund och förgreningar. Linjer från denna upplysningskampanj följs så ut i det fjärde kapitlet, »Politisk nyorientering – fördjupat samhällsengagemang», som bl. a. behandlar Kellgrens kritiska ställningstagande till kungens politik 1788–1789 och hans välkända hänförelse vid franska revolutionens utbrott.

I verkets alla avsnitt är Kellgrens privata levnadsöden mer eller mindre viktiga trådar i den komplicerade väven. Mitt i den andra volymen har emellertid infogats ett ganska renodlat biografiskt kapitel, »Kellgren intime – breven avslöjar». Placeringen är f. ö. kronologiskt motiverad av att särdeles viktig korrespondens bevarats just från åren 1788–1790. Ingående refereras och analyseras de skilda brevviterna, och man får i detta lättlästa och underhållande kapitel kanske inte mera påfallande avslöjanden men fängslande bilder av diktarens värld och vänner och av gustavianskt vardagsliv.

»Kärlekslyriken 1789–90» heter sjätte kapitlet, i första hand en vittsyftande kommentar till de starkt personliga insatserna Den nya Skapelsen, Til Fredrica och Til Christina, belysande Miltoninflytandet och alla de nya förromantiska impulserna men också den intressanta mänskliga miljön kring diktaren och den inte alldeles lättåtkomliga bakgrunden för de komplicerade känslöbindningar som fått uttryck i den stora romantiskt-erotiska lyriken.

Volymens tre sista kapitel behandlar 1790-talets Kellgren. »Som nydanande kritiker» går igenom den mångsidige kulturskribentens verksamhet i Stockholms Posten under decenniens inledningsår. Här gör Kellgren sin märkliga och nya insats som teaterrecensent, intressant bl. a. för det öppna partitagandet för den oklassiska borgerliga dramen.

»Orosåret 1792» har fått sitt eget kapitel. I centrum står här politiska ställningstaganden. Svårslöslig blir frågan om diktarens kanske ambivalenta reaktioner i samband med kungamordet, som f. ö. inträffade vid en tidpunkt då Kellgren var plågad både av sjuklighet och av ett förnyat angrepp från Thorilds sida. Ett försök till en sorgekantat över kungen – först känt i våra dagar – blev ett misslyckande. Kellgren tycks snarast ha behållit sin beundran för Gustaf III som litterär talang och kulturell ledare, även när han politiskt i hög grad blivit hans motståndare. Mot slutet av året vänder han sig mot det gustavianska enväldet och hela dess värld i Philosophen på Landsvägen och Ljusets Fiender. Såväl resereflexionerna som upplysningsdikten blir föremål för grundlig genomgång och långt driven estetisk karakteristik.

»Sista insatsen» behandlar tiden 1793–1795. Kapitlet tar upp Kellgrens studium av den nya danska poesin, som ledde till en rad översättningar, och behandlar förhållandet till de litterära vännerna, såväl till Leopold som till företrädare för en yngre generation. Den svårt sjuka kulturpersonlighetens levande kontakt med det aktuella och nya i tiden blir starkt belyst. Inte minst får sidorna om Kellgrens bortgång och omedelbara eftermäle illustrera och precisera den position diktaren till sist intog.

Ingrid och Sverker Eks breda, metodiskt mångsidiga verk sammanfattar en vidsträckt och detaljerad kunskap, presenterad i en rätt subjektivt formulerad och fritt flödande framställning. Sin oförställda beundran för Kellgren lyckas författarna förmedla till läsaren. Kellgren framstår som en lysande vital och profilskarp diktare i en ung

litteratur – själv räknade han den svenska poesins egentliga begynnelse från Creutz och Gyllenborg – och som en utomordentligt välorienterad, skarpsynt och sensibel kulturkritiker i ett par av det europeiska skeendets mest spännande decennier, och som en ur vår synpunkt påfallande »modern» intellektuell gestalt. Makarna Eks Kellgrenmonografi kommer att förbli en värdefull tillgång varhelst det gustavianska Sverige blir föremål för ett närmare studium.

Gunnar Svanfeldt

Tore Wretö: *J. L. Runeberg*. Twayne's World Authors Series 503. Twayne Publishers, Boston 1980.

Turen har nu kommit till J. L. Runeberg att presenteras för en engelskspråkig publik i serien Twayne's World Authors. Redaktör för den skandinaviska litteraturen är Leif Sjöberg, som också på andra sätt sprider kunskap om och intresse för skandinavisk litteratur i USA. Monografien över Runeberg är författad av Tore Wretö, som är väl meriterad för uppgiften genom egen forskning och genom sitt arbete som redaktör för Vitterhetssamfundets kritiska utgåva av Runebergs skrifter.

Monografien är skriven för en läsekrets utan vidsträckta kunskaper om äldre svensk litteratur. Det betyder inte att den saknar intresse för den initierade. Wretös bok sammanfattar det väsentliga av vad man i dag vet om Runebergs diktning, vilket inte är litet. Den kan tjäna både som introduktion och repetition.

Kravet att skriva pedagogiskt för en publik med begränsade kunskaper om Runeberg och det samhälle han verkade i har Wretö i allmänhet uppfyllt väl. Han har, så långt det varit möjligt, vinnlagt sig om att reda ut svårigheter som har att göra med de säregna politiska och kulturella förhållanden som rådde i storfurstendömet Finland efter skilsmässan från Sverige. Översättningarna av Runeberg är som regel av god klass, men Wretös egen text hade varit värd en mera följsam språkdräkt.

Framställningen är disponerad efter Runebergs olika litterära roller; i stort sammanfaller dessa med de genrer Runeberg prövade. Efter en kort presentation av skaldens biografi och det samhälle som var Runebergs, följer kapitel om Runeberg som kritiker, som novellförfattare, som epiker, som lyriker och dramatiker. Fänrik Ståls sägner ägnas ett stort kapitel med rubriken »The National Poet». Slutligen ger Wretö exempel på den roll Runeberg spelat och spelar i skandinaviskt kulturliv.

Denna disposition ger Wretö möjlighet att allsidigt belysa både kända och mindre kända sidor av Runebergs författarskap. Den kan naturligtvis också sägas vara motiverad av att Runeberg för sin tid är i ovanligt hög grad bunden av klassicistiska genrekrav. Det blir med denna uppläggning tydligt – i ett sammanhang som detta onödigt tydligt – att Runeberg var medelmåttig som dramatiker och novellförfattare men enastående som lyriker och epiker. Om man vill betona genresynpunkten, hade det varit enklare och mera klagörande att låta gränsen gå mellan prosa och vers. Författaren hade då undvikit svårigheten att placera vissa texter. Nu har den viktiga uppsatsen om Saarijärvi socken hamnat i kapitlet om vers-epik, och »Den gamle trädgårdsmästarens brev» behandlas i avsnittet »The Short Story Writer».